JAN PIETERSZOON COEN

Dok. Vrij Soc. nr. 1108

Abro meije
1108

JAN PIETERSZOON COEN

54-196

EEN HELD UIT ONZE JEUGD

DOOR

J. B. MEIJER

TWEEDE DRUK

BOEK- & BROCHURE-DEPOT INT. ANTI-MILITARISTISCHE VEREENIGING
TUINBOUWSTRAAT 46, AMSTERDAM (O.) 1929

BIJ DE TWEEDE DRUK

Deze brochure heeft zelf reeds een geschiedenis. — 31 Augustus 1922 is te Utrecht een historische optocht gehouden, voorstellende de intocht van J. Pzn. Coen in Jàkatra. Een groep personen, waarvan Kees Boeke de drijvende kracht was, heeft tevoren tegen deze smakelooze onderneming een tweetal protestvergaderingen in genoemde stad belegd, die buitengewoon druk bezocht waren en zeker honderden menschen onze koloniale geschiedenis op een andere wijze hebben leeren beschouwen.

Verontwaardiging over een deel der persverslagen heeft schrijver dezes ertoe gebracht de aanteekeningen voor zijn rede, op de eerste dezer bijeenkomsten gehouden, te publiceeren, waardoor de eerste druk van deze brochure is ontstaan. Vooral het „Centrum" had het bont gemaakt. In drie kwart kolom poogde de „verslaggever" de vergadering bespottelijk te maken, terwijl hij van de rede slechts schreef: „Een vrij vervelend relaas, samengesteld uit onbenulligheden, die feiten bleken, en belangrijkheden, die hoogstens de naam bewering verdienden. Enfin, Boeke (als voorzitter) had vooraf gezegd, dat de meeste menschen in de zaal wel niets van J. P. Coen zouden weten."

Deze tweede druk is tevens een omwerking in verband met zijn meer algemeene bestemming.

Vanzelfsprekend vindt de lezer hier geen volledige levensbeschrijving van Coen, daarvoor is de ruimte te beperkt. Men kan die trouwens in elke bibliotheek vinden.

Is dit geschrift eenzijdig? — Zeker niet méér dan wat over Coen en zijn tijd van Nederlandsche zijde verschenen is.[1]) Een werkelijk eenzijdige beschouwing van de andere kant zou pas kunnen geschreven worden, indien Indonesische schrifturen uit die tijd in voldoende mate bestaan zouden en benut konden worden. Het hier volgende is alles uit gewone Nederlandsche bronnen geput.[2])

Om kontrole mogelijk te maken en aan te moedigen heb ik zeer vaak woordelijk geciteerd met vermelding van de bron, niettegenstaande het vermoeiende dat — naar men zegt — hierin voor de lezer ligt.

Ten slotte: het is mij een voorrecht dat deze brochure wordt uitgegeven door de *Internationale Anti-Militaristische Vereeniging (I. A. M. V.) in Nederland*, die in Augustus van dit jaar (1929) vijfentwintig jaar bestaat, daar deze — voorzoover mij bekend — de eerste organisatie is geweest hier te lande, die de leus *„Indonesië* (toentertijd: *Indië) los van Holland!"* aangeheven en verdedigd heeft.

---

[1]) Met eerbied zij hier het werk van *Mr. J. A. van der Chys* „De vestiging van het Nederlandsche Gezag over de Banda-eilanden" (uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen in 1886) genoemd, waarin ernstig getracht is de historie van beide partijen uit te zien.

[2]) Kursiveering in citaten is steeds van J. B. M., tenzij uitdrukkelijk anders vermeld.

„Voorwaar, de dagen van Coen en de Ruyter, zij behoeven, zij m o g e n niet tot het verleden behooren."

Wilhelmina, koningin der Nederlanden, op 10 Juli 1914 bij de onthulling van het monument voor de officier Thomson.

„Nog steeds blijft waar, dat de kracht en de beteekenis van een volk niet in de eerste plaats uitkomen in zijn zielental, doch in dat innerlijke vuur en die volharding, waardoor J. P. Coen van geen dispereeren wist." „Ik zie de aanstaande pioniers van onze vaderlandsche stuwkracht arbeiden, worstelen, er naar streven een getrouw beeld te geven van eerlijkheid en den goeden naam van onzen handel in den volsten zin des woords, waardige vertegenwoordigers van ons volk in verre landen, bovenal eerbied afdwingend voor onze aloude driekleur, met zooveel roem in top gevoerd."

Wilhelmina, koningin der Nederlanden, op 17 November 1916 bij de opening der H a n d e l shoogeschool.

Vóór ongeveer 1500 was van Indonesië [1]) in Europa niet veel meer bekend dan een aantal produkten. Deze kwamen over Voor-Indië en Klein-Azië in Europa door de bemiddeling van Arabieren en Venetianen. Het waren de Portugeezen, die het eerst de Kaap de Goede Hoop omvoeren, de weg naar Indonesië vonden en de tusschenhandel Indonesië-Europa aan zich trokken. De handel betrof hoofdzakelijk specerijen: kruidnagelen, muskaatnoten en peper. Maar de direkte roof was — zooals meerderen in die tijd — ook den Portugeezen welkom. Winst was slechts het ééne doel. Zoo roofde Albuquerque, toen hij in 1511 Malakka plunderde, **een millioen ducaten**, waarvan de koning van Portugal 200.000 verkreeg. (Ook in de latere winst- en verliesrekeningen der Hollandsch-Indische Compagnieën was een geregelde post: Winst of verlies uit kaperij of zeeroof. Van 1623 tot 1636 kaapten matrozen van de West-Indische Compagnie 540 schepen met een waarde van 6 millioen £.)
Lissabon was nu de stapelplaats van de Indische waren, vanwaaruit vooral ook de Hollanders ze haalden en vervoerden.
Na de verovering van Portugal door Spanje maakten de maatregelen van de koning van Spanje en Portugal, in het begin van de 80-jarige oorlog tegen de Hollandsche schepen genomen, de kwestie van de weg naar Indië acuut. En met behulp van de kennis van Hollanders, die de tocht naar Indonesië op Portugeesche schepen hadden meegemaakt, werd deze weg nu ook door de Hollanders zelfstandig bevaren, tot groot voordeel der Hollandsche kapitalisten.
Van Noort, een man van slecht levensgedrag, doch een onverschrokken zeeman, bracht in 1601 60 ton meest ongemunt goud mee terug. In 1604 keerde Van Heemskerck weer met een lading ter waarde van 4½ millioen gulden, verkregen door de verovering van een Portugeesch handelsschip. De vreugde over deze „overwinning" was in Holland zeer groot.

---

[1]) „Die wereld te willen benaderen met termen als „Onze Oost", „Nederlandsch-Indië", „Nederland onder de Tropen" en dergelijke, miskent het feit, dat zij bestond en leefde eer één Nederlander onder de tropen verscheen". Colenbrander, Koloniale Geschiedenis, II, blz. 45.

Fruin zegt dat „het nemen van de kraak (het Portugeesche schip) voor dezen tijd was, wat een kwart eeuw later het nemen van de Zilvervloot door Piet Hein zou wezen. Zoo de ophef van deze twee veroveringen gemaakt karakteristiek voor onzen landaard moet heeten, dan moeten wij bekennen, dat hij ons volk niet van een bijzonder gunstige zijde kenteekent." (Fruin, Verspreide geschriften III, 395).

De ware motieven

van de Hollandsche zeevaarders van die tijd waren winst èn winst.

Zij waren vaak ook niet zoo huichelachtig als vele imperialisten van nu om deze motieven te verbergen. „De eylanden van Banda ende Moluques is het principaele wit (hoofddoel), waarnaar wij schieten," heette het in 1608, **„met tractaet ofte met gewelt"** moesten deze, „daer de naghelen mette nooten ende foelie groeien", aan de Compagnie worden verbonden.

Niet alleen vochten de Hollanders in Indonesië tegen de vijanden van Spanje en Portugal, maar al heel spoedig ook tegen andere naties. En — wat nog meer de handelszucht en de vaderlandsliefde dezer heeren typeert — door de Hollanders werd tegen de Zeeuwen, **als waren ze even groote vijanden als de Portugeezen,** gewaarschuwd: „dat men altijd in gedachtenis hebben sou, dat de Zeeuwen ons werck viant syn en dat zy derhalve niet ligtelijk vertrout en werden". Waarom? — Omdat de Zeeuwen ook een Compagnie (maatschappij) hadden en dus evengoed konkurrenten waren als de Spanjaarden en Portugeezen.

En dit geschiedde in 1599, dus betrekkelijk nog in het begin van de tachtigjarige oorlog.

De handel was den heeren méér dan vaderland en geloof beide!

Het sterkste bleek dit wel bij de vredesonderhandelingen, die in 1608 werden afgebroken, omdat de koning van Spanje de vrije vaart buiten Europa niet wilde toestaan.

De toen reeds opgerichte Oost Indische Compagnie weerde zich natuurlijk krachtig tegen een vrede. En schreef o.a.: „Maar ook gesteld, indien dezerzijds niet in alle eischen van Spanje wierd toegestemd en de vaart op Indië wierd niet gestaakt, doch ter wille van den vrede hier, liet men den oorlog in Indië voortduren, hoe zal een handelslichaam als de O. I. C. het geweld wederstaan van Spanje, dat, als het

de handen ruim gekregen heeft in Europa, zich met al zijn macht op Indië werpen zal. Daartegen kan geen handelsvereeniging zich verzetten, dan zou de Nederlandsche staat te hulp moeten komen, dan zou er toch geen vrede zijn, de oorlog zou slechts verplaatst worden in verre gewesten". De Amsterdamsche kooplieden hebben het Oldenbarneveldt nooit vergeven, dat hij van 1607—9 voor de vrede gestreden heeft, waarvan het resultaat het bestand geweest is, zegt Elias (De Vroedschap van Amsterdam, I, L). Amsterdam vreesde dat „zoo het recht der Nederlanders op den handel in Oost- en West-Indië al door Spanje erkend werd, de sedert eenige jaren door de onzen in gindsche verre gewesten beoefende kaapvaart erdoor gefnuikt zou worden." Het is duidelijk waarom de handelaars van die tijd geen vrede **wilden:** de vrijbuiterij wilden zij niet opgeven.
Omgekeerd wilden de Hollandsche kooplieden gedurende de tachtigjarige oorlog niet ophouden aan Spanje koren, hout, enz., tot munitie toe, te leveren, waardoor zij „den vijand de middelen verschaften, die hij tegen onze vrijheid, tegen ons volksbestaan gebruiken zou." [1]) Een koopman, die bij het beleg van Ostende aan de vijand kruit en lood geleverd had, voerde tot zijn verontschuldiging — volgens mededeeling van Prins Maurits — alleen aan dat, als hij in de hel vijf stuivers kon verdienen, hij er met zijn schip heen zou gaan, zoo hij niet mocht vreezen er zijn zeilen bij te verbranden. „Het was bekend — leest men in Elias' reeds genoemde werk (I blz. XLVI vlg. Vgl. ook zijn Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat", blz. 38 vlg.) — dat Amsterdammers in de Duinkerker kaperrederijen, die onzen handel zulk een onnoemelijke schade toebrachten, betrokken waren, maar nog sterker is het, dat sommige kooplieden — en daaronder regenten — zich zelfs niet ontzagen voor eigen rekening de zeeën onveilig te maken."

---

[1]) O.i. typeerend voor het verblindende van het nationalisme is, dat de auteur der hier geciteerde woorden, de bekende historicus *Fruin* deze handelwijze op ekonomische gronden probeert goed te praten en zelfs looft als wijs beleid van „de kundige handelaar en de scherpziende staatsman," waar tegenover staat de domme menigte van die tijd: „onbekend met de wetten, die den handel regeeren, lette zij slechts op hetgeen in het oog viel: dat Hollandsche kooplieden in de behoeften van den vijand voorzagen." — Het lijkt ons toe dat de kooplieden uit die tijd voor hun gewetensrust Fruin's ekonomische redeneeringen niet noodig hadden, noch dat zij zulk een helder en positief inzicht hadden in „de wetten, die den handel regeeren." (Vgl. V. Reyd, Ned. Gesch., blz. 450).

De tachtigjarige oorlog is dus niet zoo enkel een godsdienst- en nationale bevrijdingsoorlog geweest als wel op de scholen wordt geleerd! [1]) Reeds in deze werkten kapitalistische belangen.

De Oost-Indische Compagnie

Het was vooral het handelsdoorzicht (of staatsmansbeleid) van Johan van Oldenbarneveldt, dat de O. I. C. tot stand deed komen. „Tot voorkoming van andere landen in deze vaart" (naar Indië), begreep hij, dat de tegen elkaar vechtende Hollandsche handelscompagnieën zich moesten vereenigen tot één groot lichaam, een „Naamlooze Vennootschap" zouden wij het nu noemen. En zoo ontstond in 1602 in navolging van en mede tegen Engeland de beroemde Oost-Indische Compagnie, die het **volstrekt monopolie** van de vaart op Oost-Indië kreeg en het recht op naam der Staten-Generaal met de oostersche vorsten overeenkomsten te sluiten, troepen in dienst te nemen, sterkten te bouwen, gouverneurs aan te stellen. Men ziet, de O. I. C. was in Indonesië souverein, almachtig. Voor de doeleinden der Nederlandsche groote handelaren deden de Staten alles. Het bestuur der Compagnie was praktisch in handen van dezelfde regenten, die ook op het bestuur van de Republiek de grootste invloed uitoefenden. De gewone aandeelhouders hadden vrijwel niets te zeggen. Wat voor het opkomend proletariaat van die dagen gedaan werd, daarover spreken wij verderop. (Blz. 15.)
Maar de zaken gingen voorloopig goed. De buit uit Indië was voor een bepaald aantal lieden in Nederland zeer groot. In de eerste jaren ontvingen de aandeelhouders gemiddeld 35 %. (Fruin.) „De uitdeelingen van 1610 en 1611 bedroegen in produkten en geld samen niet minder dan 162 %" (Blok).
Jan Pz. Coen zeide het zoo juist in een brief aan de Heeren Bewindhebbers van de O. I. C.: „door ondervinding moesten de Heeren het weten, dat de handel in Indië gedreven en gehandhaafd moet worden onder beschutting en faveur van uwe eigen wapenen en dat de wapenen gevoerd moeten worden door de voordeelen, die wij genieten door den handel, **zoodat de handel niet zonder den oorlog, noch de oorlog zonder den handel kan blijven bestaan".**

[1]) Usselinx was zich dit reeds goed bewust. Vgl. Willem Usselinx door Dr. C. Ligtenberg, Diss. Utrecht 1914.

Het aantal bewindhebbers bedroeg 60. Deze kregen 1 pCt. van de uitrustingen en de retoeren, na aftrek van het loon hunner ambtenaren. Het centraal bestuur werd gevormd door de beruchte „Heeren XVII".
Volgens pamfletten uit 1622 was het bewindhebberschap het uitnemendste middel om spoedig rijk te worden, maar de weg ging dan ook langs ergerlijke misbruiken; soms zou zelfs de verkoop van aangekomen specerijen uitgesteld zijn om eerst eenige bewindhebbers nog gelegenheid te geven hun voorraden van de hand te doen.
Voor het octrooi zou door de O. I. C. 25000 ponden Vlaams (*f* 150.000) aan de Staten-Generaal betaald worden, welke deze som echter weer als aandeel in de onderneming inlegden.
Toen de Compagnie verloor en voor haar krediet vreesde, kreeg zij van de Vereenigde Staten verlof, dat zij haar 10-jarige rekening niet behoefde over te leggen.

De gedragingen der Hollanders in Indonesië

Men stelt het meestal voor (zoo deed b.v. ook Busken Huet) alsof deze wel in het oog van menschen van deze tijd vreeselijk zijn, maar niet zoo waren voor het gevoel van die dagen. Het is o.i. heel gemakkelijk te bewijzen, dat deze opvatting zonder eenige twijfel onjuist is.
Ten eerste leefden er destijds in ons land vele menschen, die tegenover het Oude Testament van de Calvinisten hun zienswijze van het Nieuwe Testament stelden. De Mennisten uit de tijd van toen hadden de geest hunner edele martelaren nog niet vergeten. Zij verzetten zich tegen het dragen van wapens en het vijandig optreden tegen wie ook. Aitzema [1]) vertelt ons zelfs van een „actie" — zouden wij nu zeggen — waardoor een bewapening van een deel der koopvaardijschepen mislukte: „In October (1628) is uytghegheven een Placcaet op de Wapeningh ende maaninge der schepen soo ter coopvaerdye als visscherye uit de Vereenichde Nederlanden over zee varende"...... „maer alsoo een groote meenichte der schippers, ja bijkans de deghelijckste waren Doops-gesinden ofte Ministen: andere oock sochten den meesten profijt: soo heeft dat Placcaet niet exactelijck konden worden onderhouden." En van Reyd [2]) zegt, spre-

[1]) „Saken van Staet en Oorlogh", Ed. 1669, I, 799.
[2]) „Nederlantsche Oorlogen", Editie 1644, blz. 637.

kend over de haringvisschers „een groot getal waren Mennisten, die doch geene wapenen ghebruycken"; volgens Fruin „wilden zij ze zelfs niet eens aan boord hebben."
In Fruin's „Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot" [1]) lezen wij over de tegenstand, die het koloniale optreden van de O. I. C. bij welgestelde Doopsgezinden ondervond o.m.: „Onder de deftige Mennisten, die zich met buitgeld niet wilden verrijken, behoorde het hoofd van een groot handelshuis te Amsterdam, Pieter Lijntgens. Hij had meer dan een ton gouds in de Compagnie gestoken, maar nu zij zich op de kaapvaart ging toeleggen, verkocht hij, evenals anderen van zijn gezinte, zijn aandeelen." De Fransche gezant schreef in een dépêche over deze Lijntgens: „hij is een vurig Wederdooper, hij keurt het dragen van elk wapen af, hetzij voor offensieve of defensieve doeleinden, en vooral de gevechten en kaperijen die de vlooten van dit land de Portugeezen hebben aangedaan." Lijntgens wilde handel drijven zonder vechterij, vijandigheden of wraak. — Sommigen dezer Doopsgezinden moeten hun uit de O. I. C. verkregen gelden aan de armen hebben weggeschonken.
Niemand minder dan Hugo de Groot heeft een werk geschreven dat de bezwaren der Mennisten moest weerleggen. Ook onder de rijkeren schijnen Mennistische bezwaren dus door niet weinigen te zijn gedeeld.
Ook de dichter Spieghel — die de R. K. kerk niet heeft verlaten — was een tijdgenoot! De geest van zijn „Hertspieghel" is wel een geheel andere dan die van Coen c.s. Men leze wat Vlaming van hem zegt in de biografie bij de uitgave van 1723.
In 1606 schreef Spieghel: „hier schijnen wij geheelijk an de Vre(de) te wanhoopen, en verworden daar over in Vrijbuijtrederij, al wat daar an hangt wint rijkdom en magt: ook valter 't Zeevarend volk langs zo meer toe, waar over dat schijnt of dit werk alleen het oorlog wel lange jaaren zou mogen rekken, die 't niet an en staat, vermindert in goed en staat, zo dat mijns agtings al 't voorige oorlogs verderf het tiende deel de oudhollansche goedaardigheijd niet zo zeer verbijstert heeft, als dit spel." Reeds in 1589 „weigerde hij zich te laeten gebruiken als lidt des Zeeraedts te Hoorn, wegens de Stadt van Amsterdam". Uit de desbetreffende resolutie van de Staeten van Hollandt blijkt dat deze funktie strekte „tegens zijne conscientie ende gemoedt". „De Stae-

[1]) Verspreide Geschriften III, 399 vlg.

ten hebben, aengesien de Suppliant (Spieghel) gehouden wordt van zoo vreemden opinie en gevoelen, en ook al van zulk een humeur, dat de zelve niet dienstig zou zijn om in de gemeene zake gebruikt te worden" Spieghel een boete opgelegd en uit Amsterdam „een ander bequaem persoon" tot „Gecommitteerde Raedt ter Admiraliteit tot Hoorn" doen benoemen. Deze weigering zal vermoedelijk wel vooral op de algemeene anti-staats- en anti-uiterlijke-machtsgezindheid van deze in menig opzicht aan Tolstoy doen denkende humanist gebaseerd geweest zijn.

Wat het meer onmiddellijk optreden der Hollanders in Indië betreft, anderen dan de anti-militaristen-van-die-dagen hebben daarover toentertijd hun afkeuring vaak uitgesproken. Schreef niet de eerste Gouverneur-Generaal van Indië Pieter Both — die zelf ook verre van een brave jongen was! — in 1612 aan de bewindhebbers: „'t Is niet alleen schandelijck, maar oock horribel ende abominabel, dat van onse dienaers in dese landen op verscheyden plaetsen passeert"... en van een ander (1622) lezen wij over de schippers van de O. I. C., leden van de breede raden: „ick heb weinich gesien, dat bij sulcke grovaerts eenich beleyt is, anders als om touw ende taeckels aen te halen."

Over het optreden der kolonisten, oud-matrozen en oud-soldaten heeft iemand, die Indië kende — volgens Prof. Colenbrander [1]) wellicht de Gouverneur-Generaal Reael — geschreven: „de vrije luyden, die met het mishandelen en moorden der Indianen de Nederlanders door geheel Indien bekent maecken voor de alderwreetste natie van de geheele werelt."

En deze oordeelen van tijdgenooten kunnen met vele vermeerderd worden.

„Overal, waar de O. I. Compagnie als heerscheresse optrad, — zegt Mr. van der Chys — verspreidde zij, in plaats van welvaart en bloei, dood en verderf rondom zich heen, — noodzakelijk gevolg van hare, schier alle perken te buiten gaande hebzucht." „Wij al de werelt 't vel over 't hooft willen haelen", schreef iemand die omstreeks 1620 in Indië vertoefde."

Berucht zijn ook de „hongi-tochten", die de Compagnie geregeld liet houden, waarop kruidnagel- en muskaatboomen

[1]) Koloniale Geschiedenis II, blz. 122.

vernield of uitgeroeid werden om de prijzen hoog te houden. Hoe de heeren dan huis hielden, kan men zich wel eenigszins voorstellen. „Vernieling, opstand, bestraffing volgen elkander in de eentonige Molukkengeschiedenis regelmatig op." (Colenbrander, II, 153).

„Zie", zeiden eens twee hoogbejaarde bewoners van de negorij Lontoor tot de Engelschman Cockayne, met de hand naar het Hollandsche fort wijzende, „zie, dat maakt, dat de oude lieden weenen en de nog ongeboren kinderen zullen weenen; God had hun en hun kroost een land gegeven en nu heeft Hij de Hollanders tot hen gezonden, die hen beoorlogen en op onrechtvaardige wijze van hun land willen berooven, als een plage Gods!"

Het peil der ambtenaren was over het algemeen treurig. Allereerst stalen zij zoowel van de bevolking als van de Compagnie zelf. Deze betaalde zeer slechte loonen ondanks de enorme winsten en dus stelden de ambtenaren zich op andere wijze schadeloos. Coen schreef aan de O. I. C.: „dat de Heeren oock na haar gelt worden gedient."

Om een paar voorbeelden ter kenschetsing te noemen:

De Directeur-Generaal Coteels, lid van den Raad van Indië, een gunsteling van de heeren bewindhebbers, een man „impotent van verstandt" bezweek aan de gevolgen van zijn buitensporige leefwijze. Zijn lijk werd door de inlanders opgegraven, verminkt en onteerd. De Fiskaal-Generaal van Ned.-Indië, Theunissen, „een dronckaert synde", mishandelde zoowel Javanen als Chineezen op de onbarmhartigste wijze en randde „zelfs" de vrouwen van aanzienlijke Javanen aan.

En de lagere ambtenaren en matrozen en soldaten waren geen greintje beter.[1])

Hoe Janmaat behandeld werd, blijkt uit de volgende woorden van één van hen uit 1621: „,t' is te beclaeghen, dat wij hier te lande van de geene, die alhier in regheeringhe (de goede niet te naer gesproocken) gesonden ende gestelt worden, zoo weynich geacht syn. Onse meeste blytschap (over het feit dat zij mochten vertrekken. M.) was, dat wij aldaer van haer vloecken, slaeghen, grooten honger ende dorst, die

---

[1]) Coen beklaagt zich in zijn brieven meermalen over de ongeschiktheid der uit Holland komende ambtenaren, en ongeveer 1605 had Van der Hagen reeds over de ongeschiktheid der Hollandsche soldaten geschreven. De Bandaneezen, zegt hij, „veel meer vreesen die Amboneesen. Want dat sijn veelal cloecke, radde vogels ende goede soldaten."

wij aldaer gedurende dese weynighe daeghen geleden hadden, verlost wierden. Onder anderen gebruyckte de gouverneur t' Sionck dese woorden, aengedient synde van eenen quartiermeester, als dat hij ende syn volck geen eten en hadden: „laet de honden steen eten ende drincken, dat sy bersten."

Maar Jacob Cats liet aan de goedgeloovige burgerij de aangename kant zien:

„Matroos gingh wacker aen, en nam, met groot vermaeck,
Of hier een Spaensche berck, of daer een rijcke kraeck.
Om dan naar rechten eysch den buyt te mogen deelen
Ontstont er hart geschil en veelderley krackeelen."

Prof. Fruin, die deze woorden van Cats citeert, voegt eraan toe, dat Cats „welgemoed het voordeelige handwerk van Jan Rap beschrijft, waarbij hij zelf, als advocaat, een aardige som verdiende." — Vandaar die welgemoed-heid?

Materieele welvaart in Holland

Op school hoorden wij steeds over de schatten uit Indië, van de Zilvervloot, enz., zoodat men onwillekeurig denkt, dat het onze voorouders wel erg naar den vleeze gegaan moet zijn. Echter lezen wij bij Van Reyd [1]):

„Die reysen na Oost ende West-Indien gingen wel even sterc voort ende eenighe quamen desen somer weder uytte Molucken ende van Java met grooten rijcdom: Die reders kregen elck vier penninghen voor een, behoudende 't hooftgelt inde masschapie...... maer dit ghewin was voor weynigh rijcke ende machtighe, die haer hooft-somme langh ontbeeren konden, daertegen most de groote menichte van den gemeenen man den dagelijckschen omslag missen, varende veel beter bij de hantiering met de naeste nabuyren."

En spoedig verbeterd is deze toestand niet.

Sprekend over ongeveer 1640 zegt Prof. Blok [2]): „Het valt niet te ontkennen, dat de „schamele gemeente" weinig te roemen had op de zorg, in die rumoerige tijden door de toenmalige regenten voor haar en hare nooden gedragen, ook al mag men wijzen op de talrijke „hofjes", in onze steden door de vermogenden, meestal bij testament, opgericht." „In de telkens optredende ongunstige omstandigheden" „moet de ellende werkelijk onbeschrijflijk geweest zijn onder de lagere

1) Ibid., blz. 637.
2) Gesch. Ned. Volk II, blz. 616.

volksklassen, die geen middelen bezaten om de ongunst der tijden te verdragen."

Maar hoe komen zoo vele dan aan hun zonderlinge voorstellingen over het materieele leven in dit gedeelte van onze „gouden eeuw?" Dit komt — om het met de woorden van Prof. Blok te zeggen — doordat men „de regeerende klasse en de gegoede burgerij alleen in het oog gevat heeft."

Terwijl dezen het Stadhuis op de Dam lieten bouwen, zeggende dat er op geld niet behoefde te worden gelet, heerschte schurft, de ziekte van de armoe, binnen Amsterdam.

De Heeren XVII aan het woord

Door een paar voorbeelden willen wij nu laten zien op welke wijze het werken in Indië vanuit Holand „geïnspireerd" werd.

A. „Toen er in 1675, o.a. te Batavia", vertelt dr. E. B. Kielstra, [1]) „hongersnood dreigde en eenige Compagnieschepen gebruikt waren om rijst te halen, spraken Heeren Zeventien **daarover hunne afkeuring uit;** de schepen dienden voor den handel der Compagnie, en niet tot „spijziginge van menschen, **die ons eygentlijk niet en raken".** Naar de uitdrukking van Usselinx hadden zij, „den winst tot poolster en de begeerlijkheid tot zeilsteen".

B. Heeren XVII eischten van hunne Indische uitvoerders, dat zij **handelsmonopolies** zouden tot stand brengen. Dat wil zeggen contracten sluiten, waarbij de inlanders zich verbonden aan niemand anders dan aan de Compagnie te verkoopen[2]).

Toen de Bandaneezen in moeilijkheden verkeerden, sloten zij noodgedwongen een dergelijk contract met de Hollanders, waarbij o.a. de O.I.C. het specerijen-monopolie verkreeg. Mr. van der Chys (blz. 52) zegt van het contract, ongerekend andere fraaiigheden: „Bovendien schijnt het contract slechts „in Duytsche tale" te zijn opgemaakt, zoodat zulks **voor de Bandaneezen onverstaanbaar bleef, de Nederlanders daarin konden opnemen wat zij goedvonden** en dientengevolge eigenlijk geen contract was".

Toen nu later de Bandaneezen toch aan de Engelschen ver-

---

[1]) „De vestiging van het Nederlandsch gezag in den Indischen Archipel", blz. 12.

[2]) Makasser heeft later eens gevraagd: „meent gij, dat Godt die eylanden, soo wijt gelegen van de plaetse uwer natie, voor uwen handel alleen gereserveerd heeft." Maar ook zulke woorden werden door de Hooge Regeering direkt met wapengeweld beantwoord. (Zie Colenbrander, II, 165.)

kochten, schreven de Heeren Bewindhebbers in November 1614 naar Indië: „Offt niet geraden soude wesen, omme die van Banda wat te dwingen ende d' overgroote abondantie (overvloed) van nooten te voorcomen. Puleway, Pulorun **offte andere plaatsen** te destrueren (vernietigen)".

Een half jaar later schreven zij, dat de Indische regeering, nu de forten in de Molukken zich in voldoende staat van tegenweer bevonden en een groot aantal schepen bijeen was, van de gelegenheid gebruik moest maken, „omme iets groots tot afbreuck van den vijand daermede uit te richten ende de Bandanesen te vermeesteren, **de principaelle** (voornaamsten) **uit te doen roeyen ende verjagen ende** 't lant liever met hey-**denen wederom te doen peupleren**". Men moest er zoo noodig niet tegen opzien de boomen te doen vellen „ende de voorseghde landen desert (verlaten te) maecken". (1615). De geldkoningen van die tijd zagen al evenmin tegen de gruwelijkste dingen op als de imperialisten van onze dagen.

Jakatra

Als een groote daad van Coen wordt gewoonlijk de verovering van Jakatra genoemd, „op welks puinhoopen — zoo heet het dan (eigenlijk ten onrechte) — hij Batavia stichtte."

Het loont de moeite een verheerlijker hierover aan het woord te laten. Dr. Schaepman zeide in een later nog te noemen rede o.m.:

„Op den dertigsten Mei 1619 trekt de Gouverneur-Generaal met zijn 13 compagnieën, ongeveer duizend man sterk, met vliegende vaandels op de stad Jakatra los...... De driemaal sterkere macht der Javanen houdt voor dezen overval geen stand; zij wijkt, zij vlucht en in haar vlucht voert zij de geheele bevolking mede. Waar de poging tot standhouden wordt beproefd, daar wordt de poging zelve ter neer geslagen. Als de avond daalt, is niet alleen de stad veroverd, maar met den grond gelijk gemaakt. Een oude wereld is verdwenen, een nieuwe verschijnt. De Hollandsche kleuren, 't Oranje-blanje-bleu, wapperen onder den Javaanschen hemel; het „Wilhelmus van Nassauwe" schettert klaar en helder als een morgenlied door de lucht." — Hoe klopte ons hart, wanneer wij als jongen dergelijke woorden lazen. Zeker is Coen hier — tot herstel van een eerst gemaakte fout — doortastend opgetreden, maar is het niet merkwaardig, dat de verliezen der Nederlanders bij deze roemrijke overwinning — volgens Mr. J. A. van der Chys'

„De Nederlanders te Jakatra" (Werken van het koninkl. Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, Amsterdam 1860, blz. 185) — „hoogst gering, als bestaande uit éénen doode, en eenige weinige gekwetsten" waren, terwijl „van 's vijands zijde" slechts drie man sneuvelden, „bewijzen genoeg voor de onbeduidendheid van den aanval en de verdediging"? — Men moet steeds bedenken, dat het hier een oorlog van beroepsvechtersbazen tegen technisch en vooral ook organisatorisch niet-gelijkwaardigen gold. Wanneer een kanon tegen de Nederlanders goed bediend werd, leest men van Nederlandsche zijde vaak de veronderstelling, dat het door een Engelschman, Portugees of Nederlandsche overlooper bediend was. — Coen zelf zegt over het eenige moment, dat het leek alsof door een groepje tegenstand zou worden geboden, maar „d' onse vast aentreckende, liepen de Javanen door". Geen schot was uit de inlandsche kanonnen gelost.
Het verbranden en verwoesten van de stad en het vernielen der bolwerken, het plunderen, rooven en branden in de omtrek heeft Coen's troepen meer opgehouden dan de verovering van Jakatra. En dit vak verstonden de heeren uitstekend. Heinde en verre waren geen inboorlingen meer te vinden, schrijft Mr. van der Chys (Jak. blz. 192): „Woest en verlaten lag het vroeger zoo weelderige land. Om in het groote ongerief, dat uit deze eenzaamheid ontstond, zooveel mogelijk te voorzien, lokte men met allerlei middelen Chinezen naar die plaats"............ „en gebruikte daartoe zelfs geweld."

Banda

Over Banda en de Bandaneezen hebben wij herhaaldelijk terloops geschreven. Wat Coen hier verricht heeft, kunnen zelfs de schetterendste loftrompetten niet overstemmen en doen vergeten.
In 1600 getuigde de kapitein van een Hollandsch schip in zijn journaal van de Bandaneezen: „het volck van dit landt is redelijck van omgangh ende conditie, beter als de Javanen." Maar om de specerijen (zie blz. 8) waren deze eilanden van bizonder belang en hiervóór (blz. 16 en 17) is reeds uiteengezet dat en waarom de heeren van de O. I. C. de Bandaneezen wilden doen „uitroeyen ende verjagen ende 't lant liever met heydenen wederom te doen peupleren". Coen heeft deze wil vrijwel in letterlijke zin uitgevoerd. De grond werd in perken verdeeld onder de afgedankte soldaten (per-

keniers), die tegen een vaste som de specerijen aan de Compagnie moesten afstaan.
Het heeft weinig zin dit „wreedaardig optreden", zooals zelfs bewonderaars van Coen het hebben moeten noemen, nauwkeurig te beschrijven.
„Tijdgenooten, gewoon aan wreede en ligtvaardige executiën — (zegt Mr. van der Chys, Banda, blz. 159) — spraken luide hunne afkeuring uit over hetgeen Coen toeliet, zoo niet gelastte aan weerlooze en eigenlijk onschuldige Bandasche hoofden te verrigten; met hoeveel te meer regt mogen wij onze verontwaardiging over zoodanige handelwijze, ons afgrijzen van zulk moorden, weer te geven. Ware voor Coen niet reeds een standbeeld opgerigt, ik betwijfel of zulks nog zoude verrijzen."
De latere hoogleeraar aan de R. K. hoogeschool te Nijmegen, Dr. H. F. M. Huybers, heeft een populair boek geschreven over „J. P. Coen". (Uitg. Bruna en Zn., Utrecht), waarin Coen den volke als voorbeeld wordt voorgehouden. Toch kan ook hij het hoofdstuk over Banda niet anders eindigen dan met de woorden: **„Zoo werd het volk der Bandaneezen uitgeroeid ter wille van de handelsbelangen der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie."**
Aan Nederlandsche zijde telt Mr. van der Chys slechts 18 gesneuvelden en ongeveer 60 gewonden. (Door ziekte — meest beri-beri — stierven ongeveer 300 man.)
Van de 15000 Bandaneezen „geen 1000 overgebleven syn". „De inboorlingen", schrijft Coen in 1623, „syn meest allen door den oorlooch, armoede ende gebreck vergaen. Zeer weynich isser op de omliggende landen ontcomen."
De resteerende Bandaneezen zijn naar Jakatra gevoerd en de wijze waarop Coen daar met hen heeft huisgehouden, heeft in 1622 Nederlanders doen schrijven: „Dit sal noch al een drollich vervolch hebben. Van 't ende van dese geboeyde mans, vrouwen ende kinderen sal men noch hooren. Al waert over hondert jaer, soo sullen sy 't wreecken. Want sy dickmaels een hart gelach hebben moeten wtstaen, dat sy nimmer vergeten sullen." Mr. van der Chys voegt hieraan toe: „Die sinistere profetie is nimmer verwezenlijkt. Daarvoor nam de Nederlandsche Oost Indische Compagnie te afdoende maatregelen. Zij vernietigde systematisch de Bandaneezen, opdat haar gezag ongestoord in het land dier ongelukkige natie mogt gevestigd zijn en blijven." (blz. 168).
De Heeren in Holland hadden hun doel bereikt. „In werke-

lijkheid waren zij geen hair beter dan de Spanjaarden, wier tyrannie zij zoozeer verfoeid hadden", zegt Mr. van der Chys terecht. „Zij zouden voortaan de onbeperkte heerschers over het land der noten en foeli zijn; dit doel hadden zij bereikt en daarmede was alles, wat zij hadden laten verrigten, voor hun geweten in orde". [1]) Reeds in 1588 hebben de burgerhoplieden van Utrecht in een Remonstrantie de geest der Hollandsche kooplieden zoo juist getypeerd door te zeggen: „dat de Hollandsche koopman voor geld alles veil had en dat hij zelfs zijn God zou verkoopen, zoo hij Hem maar kon leveren."

De persoon Coen

In een rede [2]) uitgesproken bij de onthulling van Coen's standbeeld in zijn geboortestad Hoorn, heeft de bekende R.K. leider, wijlen Dr. Schaepman, van Coen gezegd: „Zijn vroom gemoed is op de verspreiding van het Evangelie gericht; hij vordert ware herders en geen huurlingen, maar wat hij in zijn bijbel ook gevonden heeft tot stichting van geest en hart, als Gouverneur-Generaal heeft hij vooral het Oude Testament gelezen en het „oog om oog en tand om tand" is door het „Zalig zijn de barmhartigen" niet van zijn geldende kracht beroofd. Voor hem is de oorlog niet alleen een middel tot den vrede, maar een wapen van recht en een Godsgericht."

't Is te hopen — niet zoo zeer voor de hollandsche onderdrukkers als voor de kultureele ontwikkeling der Indonesische volken zelve — dat zij maar niet te veel op Coen's en Dr. Schaepman's wijze het Oude Testament lezen. Want is niet van het „oog om oog en tand om tand" voor de Indonesiërs nog slechts het eerste bedrijf afgeloopen?
Onze hoop is, dat Gandhi's voorbeeld in Indonesië doorwerken zal, en de Indonesische volken tot niet barbaarsche, boven-Europeesch-Amerikaansche strijdmiddelen voeren zal, welke o.i. ten slotte doeltreffender zullen blijken, terwijl de Europeesche methode, over de geheele wereld uitgebreid, een vernieuwing van de wereld naar verre toekomst verschuift.
Wij vermogen in Coen niet meer te zien dan een doortasten-

---

[1]) De bewindhebbers antwoordden op het koele verhaal zijner executiën, in Coen's brieven vervat (Colenbrander, Koloniale Geschiedenis, II, 117): „Laet het eens ende genoegh wesen. Wij hadden wel gewenst, dattet met gematichder middelen hadde connen beslist werden ...... Die'r veel doet vresen, moet veel vresen ......"
[2]) Van Stockum & Zoon, 's-Gravenhage, 1893.

de en schrandere, meedoogenlooze vrijbuiter, die zijn beschamende praktijken steeds met godsdienst en deugd wist te „omkleeden". [1]) Wat heeft de onderkoopman, die als 20-jarige jongeman naar Indië ging, in vrij korte tijd al niet bereikt! Roem, eer en geld voor zichzelve en schatten gouds voor de Heeren van de Compagnie. Maar is het in te denken, hoeveel ellende, onbeschrijfelijke ellende, deze man in Indonesië mede veroorzaakt heeft?
In het werk van Prof. P. J. Veth, („Java", deel I, bewerkt door Prof. J. F. Niermeijer en Joh. F. Snelleman; 2e druk blz. 299) wordt er op gewezen dat de Javanen „in de 16e eeuw nog" „zich vooral als ondernemende handelaars, stoute zeevaarders, onverschrokken kolonisten onderscheidden en dat zij als geheel genomen" „een groote verandering hebben moeten ondergaan om in de vreedzame landbouwers van onzen tijd te worden herschapen. Fier, lichtgeraakt, bloeddorstig en dapper zijn de Javanen die de Portugeezen ons teekenen, en ofschoon het somtijds uitkomt, dat die trekken niet geheel uit hun karakter zijn weggewischt, is het toch duidelijk dat de tijger in hen getemd is en de slaapdrank eener lange onderwerping aan overmachtige vreemdelingen zijn werking niet heeft gemist."
Hier heeft men — zacht, heel zacht uitgedrukt — wat de Hollanders den Indonesiërs hebben aangedaan, en waarmee J. P. Coen op zoo gruwelijke wijze in het groot begonnen is.

Ik ben ervan overtuigd, dat degenen, die dit geschriftje ernstig gelezen hebben en overdacht, Jan Pzn. Coen niet meer beschouwen kunnen, zooals zij dit in hun jeugd hebben geleerd.
Als gij tot nu toe het woord Nederland uitspraakt, werd gij wellicht vervuld van een zekere eerbied, die men van jongsaf-aan in school en kerk, door woord en gezang, u heeft bijgebracht. Gij herinnerde u vaag dat dit Nederland een kostbaar bevochten iets moet zijn. Vrijheid van godsdienst, nationale zelfstandigheid, enz.
Wanneer voortaan dit woord weer tot uw bewustzijn doordringen zal, zult gij misschien huiveren en aan de woorden van de groote Fransche dichter Anatole France denken, dat de menschelijke geschiedenis een weefsel van misdaden, dwaasheden en zotternijen is.
Misdaden onvergeeflijk, maar ook dwaasheden van een zoe-

[1]) Vgl. ook Van der Chys, Banda, blz. 155.

kende menschheid in ontzaglijk moeilijke omstandigheden geplaatst, die al meer ingewikkeld geworden waren en nog steeds meer worden. Een menschheid, die zijn eigen motieven bovendien zeer slecht kende en kent.
En aan het hoofd niet de edelen, de „aristocraten van den geest", maar lieden met rücksichtslose wil en bepaalde intellektueele kwaliteiten. „Het schuim drijft boven op de stroom van de geschiedenis" (Dr. Eugen Heinrich Schmitt).
En gij ontwaart wellicht een gevoel van „schuld", voor zooverre gij zelf deel hebt aan de voordeelen op die wijze verkregen.
Nagenoeg wij allen hebben schuld, in de economische zin van het woord, aan de Indonesiërs. Veel (b.v. de spoorwegen) is in de meest letterlijke zin gebouwd met behulp van de schatten welke door onze voorouders in Indonesië zijn geroofd. [1])
Hoeveel te grooter is onze zedelijke schuld aan het volk van de archipel, dat levenskrachten heeft moeten offeren bij de verdediging van zijn „nationale onafhankelijkheid", zijn „godsdienstige en politieke vrijheid" tegen Nederlanders à la Jan Pieterszoon Coen!
Wie iets van deze schuld begrijpt, die zal het duidelijk zijn, dat Nederland in Indonesië veel heeft goed te maken en dat de eerste eisch in dit opzicht moet luiden:
Indonesië los van het Hollandsche imperialisme!
Indonesië voor de Indonesiërs!
Denken wij toch niet, dat het Nederlandsche kapitaal niet imperialistisch meer is, omdat het niet meer voornamelijk **áánvallend** is. Het heeft reeds zóóveel koloniën om te exploiteeren, dat het allereerst **behoudend** geworden is, maar dit **verdedigende imperialisme** (verdediging die evengoed bloed beteekent, onderdrukking en verbanning) heeft eveneens **slechts winst tot doel.**

De „ethische" richting

„Maar de ethische richting dan!", hoor ik goedwillende lezers hier uitroepen. Inderdaad bestaat sedert ruim een halve eeuw deze strooming in de koloniale politiek. Terecht zegt echter Prof. Dr. C. Snouck Hurgronje [2]): „De **toepassing** van dit

---

[1]) Reeds in de 17de eeuw kwam zoo o.m. tot stand landontginning, drooglegging van de Noord-Hollandsche meren (Beemster e. a.) en poelen, havens, molens, vele van de prachtige huizen en gebouwen uit die tijd, enz.
[2]) Colijn over Indië, blz. 34.

principe liet ook in dit (derde) bedrijf dikwijls al te zeer te wenschen over, maar de **theoretische erkenning** won zóózeer veld, dat zelfs de nog steeds talrijke geestelijke nazaten van de Compagnie en dwangcultuurprofeten het niet meer openlijk bestrijden, maar hun best doen om aan te toonen, dat de bevordering van hunne belangen het beste middel is om de Inlanders — oeconomisch — „op te heffen".
„En de Volksraad dan?" — Een „Leerboek der Nederlandsche Geschiedenis" [1]) beziet dit onderwerp van een vaak vergeten kant: „Kan de regeering in een verdedigenden oorlog rekenen op de medewerking der inlanders, dan is daarmede veel gewonnen. Maar dan moet zij zich deze goede gezindheid ook verwerven. **Met het oog op het vraagstuk van het behoud van Indië voor Nederland** is sedert 1889 de defensie beter verzorgd en de invoering van medebestuur voor de bevolking door de instelling van den Volksraad voorbereid." De instelling van de Volksraad zou dus in eerste instantie het „behoud van Indië voor Nederland" dienen?
Van in praktijk gebrachte „ethische" politiek vermogen wij in Indonesië vrijwel niets te bespeuren. Misschien is het goed ons even nog enkele militaire gebeurtenissen te herinneren, die tijdens het leven van de meesten onzer in Indonesië hebben plaats gevonden: Atjeh en Bali.
In 1872 schreef Multatuli in een „Brief aan den Koning over de Openingsrede" [2]): „Uw Gouverneur-Generaal, Sire, staat op het punt, onder gezochte voorwendsels, **hoogstens op grond van kunstig geprovoceerde redenen** (kursiveering van Multatuli), den oorlog te verklaren aan den Sultan van Atjijn, met het voornemen dien Souverein te berooven van zijn erfdeel." De werkelijke reden was dat „Het tractaat van 1872 (met Engeland) ons ontsloeg van de belofte, de onafhankelijkheid van Atjeh te zullen ontzien." [3]) Het eerste voorwendsel werd gretig aangegrepen, maar aanvankelijk kregen de Nederlanders de kous op de kop. Pas toen in 1898 Van Heutsz de leiding in Atjeh kreeg, keerde de kans. Deze militair heeft men als „pacificator" (vredestichter) van Atjeh geëerd en standbeelden verrijzen voor hem als voor Coen zèlve. [4]) De beste kenner van Atjeh, die bovendien

---

[1]) Door J. Kleyntjens en Prof. Huybers, 6e druk, II, 189.
[2]) Amsterdam, G. L. Funke, 1872.
[3]) Colenbrander, III, blz. 238.
[4]) Als een teeken van veranderd inzicht moge gelden, dat de meest vooraanstaande Nederlandsche beeldhouwers, Dr. J. Mendes da Costa, Hildo Krop en John Raedecker, blijkens een artikel van „J. van Hulst"

deze geschiedenis als regeeringsadviseur van nabij heeft meegemaakt, Prof. Snouck Hurgronje, vertelt in zijn „Verspreide Geschriften" (IV, II) iets over „de werkmethode onder de Gouverneur van Heutsz", waardoor wij begrijpen, dat Prof. Snouck Hurgronje zegt, dat van Heutsz wel **victor** (overwinnaar), maar geen pacificator heeten mag. Van Heutsz' werk beteekent slechts „een groote schoonmaak met militaire middelen". „Zoo min als hij iets van de taal der Atjehers verstond, evenmin verstond hij iets van hun inwendig leven." (blz. 133). **„Men kan zich nauwelijks een te ongunstige voorstelling maken van de gevolgen voor land en volk."** (blz. 134).

Van de plagen die de Atjehsche bevolking doorstaan heeft, citeeren we (blz. 135):
„veelvuldige huiszoekingen";
„diefstal door minderen, die in de huizen drongen";
kampoengs werden tijdelijk voor militairen ontruimd en daarna „onbruikbaar gemaakt";
„levensmiddelen weggenomen";
„geld gerequireerd";
„transportdiensten moesten voor een goed deel door de bevolking gepresteerd worden";
wegen „in heerendienst" worden aangelegd;
Talrijke kleine colonnes waren over het uitgestrekte land verspreid, waardoor „in elk patrouillegebied gedurende eenige dagen, weken of maanden een vaak jeugdig officier of zelfs een onderofficier als despoot heerschte, waarbij misbruiken, die wij nu niet meer behoeven te detailleeren, niet konden uitblijven."
Nederland kan echter gerust zijn. Want evenals eertijds de Bandaneezen, sterft het fiere Atjehsche geslacht uit.
De „overwinning" op **Bali** is, op een andere wijze, echter niet minder beschamend voor de overwinnaars. Men leze het indrukwekkende verhaal in de voorrede van het prachtig geïllustreerde werk **Bali** van Dr. Gregor Krause [1]), die van 1912—1914 arts in hollandsche dienst op Java is geweest. De vorsten met hunne familie's, gevolgen enz. hebben zich ten doode gewijd en treden de troepen tegemoet, nadat het paleis in brand gestoken is. De mannen dragen witte mantels,

---

in „Groot Nederland" van 1928, geweigerd hebben een standbeeld voor Van Heutsz te ontwerpen, hoewel de opdracht de grootste en rijkstbetaalde was, die zij ooit hadden of menschelijkerwijs zullen hebben.

[1]) Folkwang-Verlag 1920, I, 39 vlg.

de vrouwen zijn feestelijk versierd, zij dragen bloemen in het haar. Naast haar gaan honderden kinderen. Met lansen en krissen gewapend storten de mannen zich in het snelvuur der Nederlandsche repeteergeweren............ Dit gebeurde in de herfst van **1906**!
En van wat in de allerlaatste jaren in Indonesië geweldddadig is geschied, zijn velen wellicht eenigszins op de hoogte.
In de verhalen over Atjeh lezen wij over een „voortvarende" luitenant **Colijn**. Deze oud-militair, thans groot-industrieel en politicus heeft de laatste tijd een geschrift gepubliceerd, waaruit we de meening van de werkelijke machthebbers in Indonesië leeren kennen. Volgens hem is Indonesië het meest gebaat, wanneer Nederlandsche en vreemde kapitalisten het blijven beschouwen **„als de mieren den suikerpot"**. En deze „voortvarende" spreekt uit wat zijn geest- en interessegenooten zeer vaak minder grof en aanstootelijk uitdrukken, maar evenzeer bedoelen.
Verbolgen over de „ethische" richting — om het met de woorden van Prof. Blok te zeggen — waarin verscheidene hoogleeraren te Leiden zich bewogen, hebben „velen uit handels- en ondernemerskringen in het moederland zelf zoowel als in Indië"...... „en door hen geleide maatschappijen" „in 1925 te Utrecht...... eenige hoogleeraren aangesteld om tegen de leidsche school een tegenwicht te vormen."
Maar deze machtigen deden meer: „De „ondernemers" hebben zich krachtig georganiseerd en zich den dienst van scherpe tongen en vlotte pennen verzekerd ten einde door een veelzijdige propaganda niet alleen elken twijfel aan die zegeningen (n.l. voor Indonesië) weg te nemen, maar ook de twijfelaars hevig te bestrijden. **De geheele Europeesche dagbladpers in Indië is voor die heilige oorlog gewonnen, ook die couranten, die van ouds hare kolommen voor klaagtonen uit de Inlandsche wereld openstelden".** [1])
De „Telegraaf" van 24 Aug. '28 bevatte een interview met Prof. J. C. van Eerde, van het Koloniaal Instituut te Amsterdam, over de vraag: „Hoe geschiedt de Koloniale Propaganda voor Indië door middel van „het Onderwijs?", waarin gewezen wordt, dat zoowel aan universiteiten, als bij het middelbaar en lager onderwijs aan dit „groot Nederlandsch belang" gewerkt wordt, „aangezien geen koloniaal stelsel meer

[1]) Colijn over Indië, blz. 34.

houdbaar is, zoo het niet wordt gedragen door heel het volk."

Aan de leerlingen van een Middelbare school te Amsterdam is kort geleden een platenatlas geschonken („Nederlandsch-Indië", Uitgave Volkslectuur 1926), in welks voorbericht wij lezen, dat Dr. C. P. Gunning, Rector van het Amsterdamsch lyceum, zich bereid heeft verklaard „om voor de verspreiding (van deze atlas) in het moederland zorg te dragen en de daarvoor benoodigde organisatie in het leven te roepen."

Het voorwoord is van de toenmalige minister-president Colijn — wiens portret na dat van de koningin is opgenomen. En deze heeft de Nederlandsche jeugd blijkbaar niets beters te zeggen dan: „Saul heeft zijn duizenden verslagen, maar David zijn „tienduizenden"!"

Naar de „Indische tentoonstelling" te Arnhem in 1928 zijn duizenden jongeren „uit alle oorden des lands" heengevoerd en men heeft hun............ „in natura de Indische producten leeren kennen." Men prikkelde de jeugdige „mieren" door hun de „suikerpot" te toonen. 't Kon echter wel eens blijken, dat in plaats van „mieren", roofdieren of ezels, zich uit deze jongeren **menschen** ontwikkelen, bij wie de propaganda in verkeerde zin werkt, n.l. in plaats van op hun baatzucht — op hun gevoel voor gerechtigheid; in plaats van op hun machtsgevoel — op hun medegevoel met de eeuwenlang beroofden en onderdrukten.

Deze propaganda, die zoowel door de Regeering als door de ondernemers — en vaak in samenwerking — wordt gevoerd, berust op geheel iets anders dan „ethische" beginselen. Zij bereidt voor tot de strijd om de macht. Hoe de ondernemers deze strijd voorbereiden, is eenigermate af te leiden uit een „vertrouwelijk" schrijven (d.d. 15 Februari '28) van de „Ondernemersraad van Ned.-Indië" aan zijn leden, dat „Het Volk" heeft weten te publiceeren. Daarin wordt o.m. medegedeeld dat de Ondernemersraad trachtte voor het jaar 1928 een bedrag van zoo mogelijk ƒ 75.000.— bijeen te brengen als steun aan .... de „Burgerwacht". In een bijgevoegde nota worden de mobilisatieplannen van de Burgerwacht uiteengezet en meer fraais.

Dat deze heeren in Indonesië nog heel anders optreden dan hier, spreekt vanzelf.

Wij gelooven, dat er niet velen zijn, die in gemoede kunnen ontkennen, dat op het oogenblik in Indonesië van „ethische" politiek niet veel zichtbaar is. Wèl is er **sprake** van.

Voor een tiental jaren woonde ik toevalligerwijs een zitting van de Tweede Kamer bij, waar op de bekende — ieder gezond mensch tegenstaande — wijze een belangrijk Indonesisch vraagstuk behandeld werd.
Van socialistische en revolutionaire zijde werd erop aangedrongen het suikerareaal (grondgebied bestemd voor de aanplant van suiker) in te krimpen, omdat men vreesde, dat anders het volgende jaar de inlandsche bevolking niet voldoende voedsel (rijst) voor zichzelve hebben zou.
Dit werd vanaf de ministertafel beantwoord door de heer **Idenburg.** Hij antwoordde ongeveer, dat men voor hongersnood niet hoefde te vreezen. Het volgend jaar kon men voor de inlanders veel goedkooper rijst uit Engelsch-Indië laten komen, enz. En bovendien...... de heeren van de suikertrust hadden (wellicht is dit geschied, nadat zij gehoord hadden, dat dit punt in de Kamer zou worden besproken. J. M.) de suikerstekken reeds in de grond laten steken. — Om deze grond nochtans te laten omploegen en met rijst te doen beplanten, daartoe besloten de „Staten" van nu natuurlijk niet!
En wat moest een kapitalistisch blad als de „Nieuwe Rotterdamsche Courant" het volgende jaar schrijven? — Ik las er een verhaal in van vreeselijke hongersnood. Vanuit de dessa's werden menschen met zakken naar Batavia gezonden om rijst te halen, waarvan een aantal onderweg bezweken en de anderen uren lang in Batavia in de rij moesten staan wachten.
Men ziet: nog is het doel **de winst, hoe ook verkregen** en zelfs de „omkleeding" is vaak nog van gelijke snit.
En ook de huidige heeren kunnen zich slechts in Indonesië handhaven door

militair geweld.

Of dit door „koloniale troepen" of door een „politiemacht" wordt uitgeoefend, doet aan het wezen van deze leelijke zaak niet af of toe. Ook het verdedigende imperialisme kan alleen door het militarisme staande blijven!
Zonder militarisme geen koloniën.
Zonder militarisme geen imperialisme.
Zonder militarisme is èlke uitbuiting op de duur onmogelijk!
Het militarisme is één der grootste barrières op de weg van de hedendaagsche ontwikkeling in Nederland èn in Indonesië.
De strijd tegen het militarisme is daarom het A.B.C. van de

vooruitgang, het begin van alle sociale aktiviteit op dit moment.
Imperialisme en kapitalisme worden nergens zwaarder getroffen dan in hun schutspatroon het militarisme.
Strijd tegen het militarisme is het eerste waartoe degenen komen moeten, die de daden van Coen, welke onuitwischbaar zijn, willen doen volgen door daden van gerechtigheid ten opzichte van de volken van Indonesië.

Slotwoord

Tienduizenden in den lande gelooven nog aan de zedelijke taak van Nederland in Indonesië in de geschiedenis èn...... in het heden. Een nationalistisch geschiedenisonderwijs en een stelselmatige verheerlijking van de koloniale „helden" hebben dit geloof bij de meerderheid des volks diep verankerd.
In de rede van Dr. Schaepman — die wij reeds eenige malen geciteerd hebben, ten eerste omdat zij uitstekend weergeeft op wèlke wijze menschen als Coen gewoonlijk worden voorgesteld en tevens omdat de meest bekende, populaire levensbeschrijving van Coen [1]) er nadrukkelijk op terugwijst — heeft deze zich niet ontzien Coen als volgt voor te stellen: „Met al de kracht die in hem was, stond hij voor de goede zeden. De stichter van Batavia was ook haar wetgever, en in den wetgever verscheen de vrome geloovige, God vreezende en eerende Christen. Voor hem was geen Staatsbeleid en geen Staatsbestier mogelijk zonder de eerbiediging van Gods wet." Coen „beweegt zich tuschen slimme Javanen en listige Chineezen, die den duivel door hun streken zouden verschalken en die altijd hun guiterijen met eenige deugd omkleeden." — Dit vlugschrift laat zien **hoe** Coen voor de goede zeden streed, op welke wijze hij Gods wet eerbiedigde en wie der beide partijen zich duivels listig gedroeg, terwijl hij zich met — meer dan eenige! — deugd omkleedde. Brandstichting, roof, moord, doodslag, martelingen, onwaarachtige kontrakten, uitroeiing van menschen en vernietiging van gewassen — wist Dr. Schaepman niet, dat Coen zich van deze middelen heeft bediend?
Toch was reeds in 1886 het op blz. 3 (noot) genoemde werk van Mr. van der Chys verschenen. Deze auteur heeft de vroomheid van de bestuurders der O. I. C. o.i. terecht genoemd „eene vlag, welke de eigenlijke bedoelingen, de

---

[1]) Van Prof. Huijbers (Zie blz. 19).

eigenlijke beweegredenen, waarom men in Indië ageerde, — geld- en gewin-zucht, — moest dekken. En zoo men in die holle, quasi-godsdienstige phrases absoluut iets wil zoeken, dat waarlijk en oprecht gemeend was, dan is zulks de egoïstische vrees van Heeren XVIInen voor „Godts thoren ende straffe". Zij waren bang, dat, als zij te uitsluitend aan den Mammon offerden, hun Calvinistische Jehovah wel eens boos kon worden en hunnen handel zoude bederven. Daarom was 't, naar hunne meening, niet kwaad, van tijd tot tijd wat zalvends te mengen onder hunne bloeddorstige bevelen ter verkrijging van noten en foeli." Toen 't Lam met de Bandaneezen in een kontrakt overeengekomen was geen Bandasche overloopers tot het christelijk geloof te zullen bekeeren, schreven de heeren XVII, dat dit „niet alleenlyck ergelijck voor de menschen (is) ende seer groote opspraecke subject, maer oock een middel om Godts thoren ende straffe over ons te verwachten ende sijnen segen van ons ende onsen handel aff te trecken".........
De vroomheid van Coen is van hetzelfde kaliber. Na een afschuwelijke vernietiging luidt het in zijn resolutie-boek „alle de steden ende sterckten van Banda **door Godts genaede ingenomen, geraseert, verbrandt ende omtrent 1200 zielen becomen"**. — En vóór een groote brand-, roof- en moordpartij ging Coen „naar boord terug „alwaer hij in devotie (sic!) d'uytcompste van desen aenslach soude verwachten", als wilde hij geen ooggetuige wezen van het onregt, hetgeen zoo aanstonds zoude gepleegd worden." (Van der Chys, blz. 150) [1]).
Deze godsdienstige terminologie was niet iets speciaal eigen

[1]) Vgl. J. E. Elias, Vroedschap I, blz. XLIX. — Van gelijk gehalte is het pleiten voor de vrijheid ter zee. Terecht schrijft een Duitsch historicus (Dr. Kaser, Das Zeitalter der Reformation und Gegenreformation, 1922, blz. 137), dat de Hollanders „de vrijheid der zee verkondigden, die echter slechts voor hen gelden zou." De tol aan de Sont wilden zij afschaffen ten voordeele van hun handel op de Oostzee en Hugo de Groot schreef op verlangen van de O. I. C. in 1609 zijn „Mare Liberum" („Vrijheid van de zee") om de vaart op Indonesië tegenover Spanje te verdedigen. „Maar geen andere natie mocht aan deze vaart deelnemen."
Natuurlijk stelde Coen predikanten e. d. aan, die „uyt de Heylige Schrifture, of uyt andere gesonde christelycke gereformeerde autheurs" moesten voorlezen. De indruk, die althans een deel van hen maakte, schijnt niet groot geweest te zijn, want 18 Oct. 1618 schrijft Coen formulieren van dagelijksche gebeden voor ziekenbezoekers op de schepen voor, daar „eenige het so lange maken, dat se meerder tot verwerringe als tot stigtinge van de gemene matrosen ende soldaten syn streckende." (Archief voor de Gesch. der Oude Holl. Zending, 1890, deel V, blz.101.)

aan Coen, maar algemeen gebruiksgoed van de heeren uit zijn tijd. En van die tijd alleen?.........
De persoon Coen komt ons trouwens niet zoo belangrijk voor. Wat Coen historisch belangrijk maakt heeft hij met velen zijner soortgenooten gemeen. Hij had zeker een groote doortastendheid en standvastigheid, maar een eigen koers — zooals men die bij werkelijk grooten aantreft — vermag ik bij hem nagenoeg niet te vinden. Hij was in de eerste plaats vertegenwoordiger van het handelskapitaal uit de Nederlanden en de groote lijnen van zijn politiek werden hem vanuit Holland aangewezen. Al heeft hij daartegen menigmaal gemopperd en is hij er in onderdeelen wel van afgeweken.
Daardoor vallen ook de gruwelen, waaraan zijn beleid zich heeft schuldig gemaakt, goeddeels op de hooge heeren in de Nederlanden terug, zooals ook de gruwelen van de wereldoorlog meer aan de ekonomische en politieke leiders dan aan de militaire bevelhebbers, die maar uitvoerders waren, te wijten zijn. In Coen's tijd echter, en vooral op de afstand waarop hij zich van de Nederlanden bevond, was toch meer ruimte gelaten voor persoonlijk optreden dan aan de generaals in de wereldoorlog was gebleven. En zeker is Coen niet vrij te pleiten van een deel der gruwelijkste wreedheden, waaraan zijn naam verbonden is, en welke zelfs een hem vergoelijkend geschiedschrijver gedwongen hebben te zeggen, dat „Neërlands naam in die gewesten (erdoor) met bloed besmet (is), dat moeijelijk ooit zal kunnen worden uitgewischt." [1])

Coen nog steeds aktueel

Als vertegenwoordiger van de Nederlandsche onderdrukking is J. P. Coen eigenlijk altijd aktueel gebleven. De imperialisten hebben hem steeds als voorbeeld van een goed Nederlander aan de jeugd voor oogen gesteld. En een verheerlijker van Coen heeft zelfs Coen's geest de toekomst nog willen laten beheerschen: „Misschien slaat nog eens voor Batavia (Hij bedoelt: het Nederlandsch gezag te Batavia) de ure des gevaars, dat Nederland dan een Coen vinde om het te behouden"...... [2]) Wij, menschen van de twintigste

[1]) Mr. J. K. J. de Jonge. De opkomst van het Nederl. gezag in Oost-Indië, blz. LXI.
[2]) Dr. Huijbers in zijn op blz. 19 en 28 genoemde boek.

eeuw, willen ons echter niet door wat zeker niet het edelste van de 17de eeuw vormde, laten beheerschen. De koopman-vrijbuiter kan niet een ideaal beteekenen voor de jongeren van nu.

Juist in deze jaren, nu langzaam maar zeker het verzet in Indonesië wakker wordt en de bevolking zich voorbereidt om — voor zoover mogelijk — terug te eischen wat J. P. Coen en zijn opvolgers haar ontnomen hebben,

juist in deze jaren nu Indonesische strijders voor nationale onafhankelijkheid aan de galg geknoopt zijn en anderen zonder eenig vonnis — bij administratieve maatregel — naar de Boven-Digoel zijn verbannen, — daden die ons onmiddellijk aan Jan Pieterszoon Coen herinneren,

juist nu is het tijd — nóg tijd! — te bedenken wat koloniale helden van Coen tot van Heutsz in waarheid beteekend hebben voor Indonesië en Nederland beide, en wat de Nederlandsche overheersching vanaf Coen tot op heden op principieel maar weinig veranderde wijze gedaan heeft en bezig is te doen.

AANBEVELENSWAARDIGE WERKEN
VERKRIJGBAAR BIJ BOEK- EN BROCHUREDEPOT I.A.M.V.

MENSCH EN MAATSCHAPPIJ
DOOR CLARA MEIJER-WICHMANN

„....met dankbaarheid zal men dit werk ter hand nemen, omdat het de herinnering weer verlevendigt aan de edele denkster, aan de vrouw, die in haar helaas zoo kort leven de moeilijkste maatschappelijke problemen heeft behandeld met fijn gevoel en diep wijsgeerig inzicht. Ook zij, die in denken en voelen ver van haar stonden, zullen niet ontkennen dat zij geleid werd door een hoog idealisme en zullen tevens erkennen haar streven naar objectieve waardeering van de werkelijkheid, ook voor zoover die met hare idealen in strijd kwam. Een idealiste was Clara Wichmann wel, een utopiste niet."

Prof. Dr. D. SIMONS in het „Weekblad v.h. Recht"

PRIJS: F 2.25 ING. F 3.25 GEB.

BEVRIJDING (VAN DEZELFDE SCHRIJFSTER)

„Alleen reeds de herdruk van dit artikel („De Theorie van het Syndikalisme), dat in de Nederlandsche en misschien ook in de vreemde literatuur over deze stof zijn weerga zoekt... verleent aan dezen bundel de beteekenis van een stellige aanwinst voor onze economische letteren".

Prof. D. VAN BLOM in „De Gids"

PRIJS: F 1.25 ING. F 2.— GEB.

INLEIDING TOT DE PHILOSOPHIE DER SAMENLEVING
MET EEN LEVENSSCHETS VAN DE SCHRIJFSTER DOOR J. B. MEIJER

PRIJS F 2.50 ING. F 3.50 GEB.

WERKEN VAN B. DE LIGT:

KERK, CULTUUR EN SAMENLEVING
TIEN JAREN STRIJD MET AUTO-BIOGRAFISCHE INLEIDING

PRIJS: F 1.90 ING. F 2.75 GEB.

WERELDCRISIS EN WIJSBEGEERTE
PRIJS: F 2.75 ING. F 3.50 GEB.

NIEUWE VORMEN VAN OORLOG EN HOE DIE TE BESTRIJDEN
PRIJS: F 2.10 ING. F 2.80 GEB.

„DE WAPENS NEDER"
MAANDBLAD VAN DE INTERN. ANTI-MILITARISTISCHE VEREENIGING IN NEDERLAND. PRIJS P. JAAR MET INBEGRIP VAN KERSTNR. F 0.85

ADM.-ADRES: PAVILJOENSGRACHT 68-70, DEN HAAG. GIRO 31762